

Pavol Žigo^{*}

Filozofická fakulta Univerzity Komenského
Bratislava

Fragment monumentálneho diela¹

Slovné spojenie *monumentálne dielo* v názve nášho príspevku sa vzťahuje na celoživotné vedecké aktivity významnej osobnosti slovanskej porovnávacej jazykovedy, slavistiky, historickej jazykovedy, polonistiky – profesora Janusza Siatkowského, ktorého pozemská životná púť sa uzavrela koncom mája tohto roka. Široké spektrum jazyka, jeho jednotlivých rovín, bolo významnou časťou života a vedeckého diela tohto fenomenálneho vedca a nášho osobného priateľa – pána profesora Janusza Siatkowského. Bolo mi čťou spolupracovať s ním niekoľko desaťročí vo významnom slavistickom projekte *Slovanský jazykový atlas* a strávil som s ním vzácne chvíle konzultácií a finalizácií javov v rámci jeho pôsobenia v komisiách tohto projektu. Spolupráca sa čím ďalej, tým viac zintenzívňovala a upevňovala naše identické myšlienkové postupy pri interpretácii jednotlivých prvkov rozsiahleho slovanského areálu. Najpresvedčivejšie sa naše rovnaké prístupy rekonštrukcie a vývinu slovanských nárečových podôb prejavili v pripravovanom zväzku *Slovanského jazykového atlasu* s tematikou substantívnej deklinácie, ktorú pripravuje slovenská národná komisia. Postupné spracovanie morfologických javov poukázalo na nevyhnutnosť ich komplexnej interpretácie, na prístup, ktorý okrem východiskovej, genetickej podstaty vystihuje nielen konštitutívne tendencie jednotlivých slovanských jazykov z hľadiska ich vnútorného vývinu,

^{*} Prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc., Ľ. Štúr Institute of Linguistics Slovak Academy of Sciences, Bratislava, Slovak Republic.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3679-8491>.

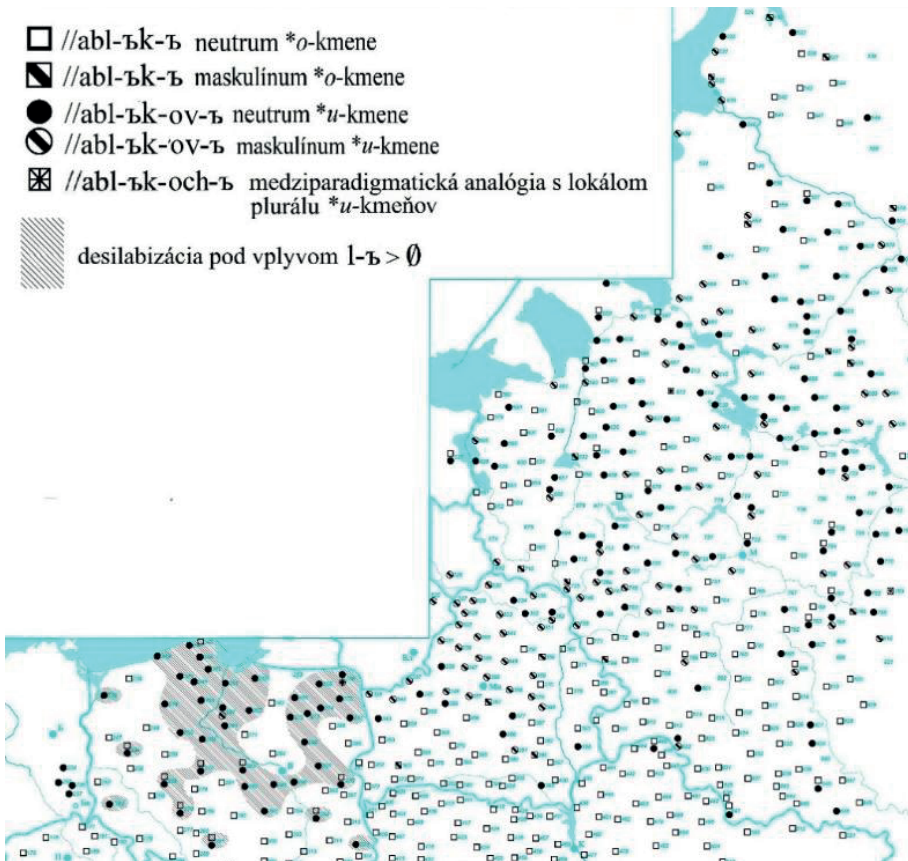
e-mail: pavol.zigo53@gmail.com.

¹ Príspevok vznikol v rámci grantovej úlohy VEGA 2/0123/22 *Slovanský jazykový atlas*.

ale si vyžaduje aj ohľad na areálové špecifiká, odrážajúce okrem polohy konkrétneho areálu aj externé tlaky typologickej povahy. Prenikanie do detailnej interpretácie morfológických tvarov z celoslovenského areálu priviedlo riešiteľov k poznatkom, že tento projekt si vyžaduje integráciu genetickej, areálovej aj typologickej povahy. Pri rekonštrukcii a interpretácii jednotlivých morfológických tvarov v diskusiách o východiskových podobách, ich vývine a súčasnom stave uplatnil J. Siatkowski nepredstaviteľný objem presvedčivých argumentácií z vývinu slovanských jazykov, ktoré nadobudol v predchádzajúcich etapách riešenia tohto projektu a počas svojho pôsobenia v oblasti slovanskej porovnávacej jazykovedy (OLA–8; OLA–9; Siatkowski, 2004, 2005, 2012). Pri identifikácii vývinových tendencií v jednotlivých slovanských areáloch J. Siatkowski s jemu príznačnou precíznosťou akoby – možno aj nevedome – odkazoval na Polkinghornovu myšlienku z práce *Reason and reality*: „Musíme rozumieť, aby sme mohli veriť, ale musíme veriť, aby sme mohli rozumieť“ (Polkinghorn, 1991). Musíme teda rozumieť tomu, čím sa zaoberáme, aby sme mohli veriť, že je to tak; ale musíme veriť, že to tak je, aby sme to mohli porozumieť, aby sme „si“ to vedeli vysvetliť. Nemalú rolu pritom zohráva aj vedomie a rešpektovanie vzťahu – identity a rozdielov – medzi prirodzenými nárečovými podobami jednotlivých slovanských jazykov a ich kodifikovanými formami. Z veľkého množstva takýchto javov a príčin ich nerovnorodej areálovej distribúcie, resp. skrytých či zastretých znakov, prirodzených hraníc výskytu konkrétnych prvkov pripravovaného zväzku slovanskej substantívnej deklinácie vyberáme jav, ktorý sme v názve tohto príspevku nazvali detailom z monumentálneho diela, práve preto, lebo je inšpirovaný profesorom J. Siatkowským, jeho predchádzajúcimi vedeckými prácami aj účasťou na rekonštrukcii sledovaného javu.

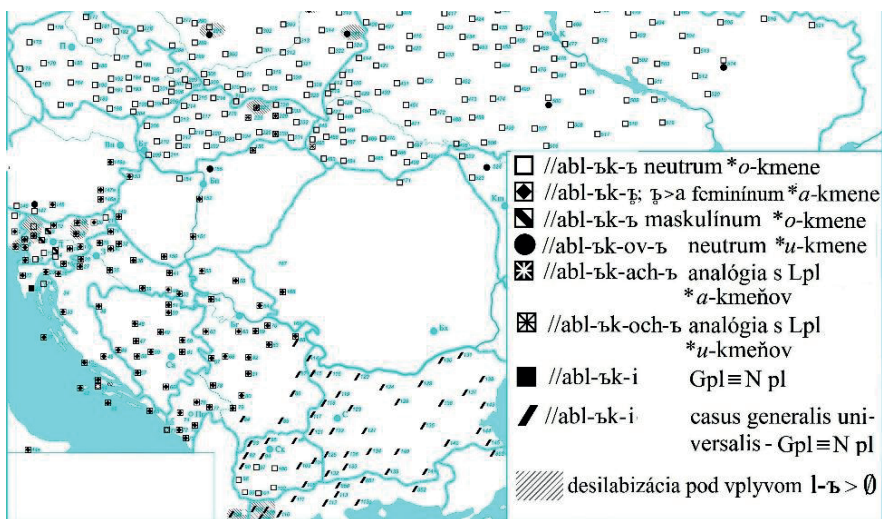
Slavistickej verejnosti je viac-menej známa skutočnosť, že slovenská národná komisia *Slovanského jazykového atlasu* pripravuje vydanie samostatného zväzku so zameraním na substantívnu deklináciu. Pán profesor Siatkowski sa výraznou mierou pričínal o množstvo interpretačných tendencií a vysvetľovania konkrétnych gramatických tvarov v rámci tohto zväzku. Jeho dlhoročnej práci aj srdcu blízkym sa stal motív pomenovania *jablka* (Fsl 476, Nsg //ablъko, //-ka; яблоко – *jabuka* – *jablko*, *Voprosnik OLA*, 1965; OLA–4, s. 32). V súvislosti so spracovaním substantívnej deklinácie pripravujeme na samostatnej mape aj interpretáciu foriem genitívu plurálu substantíva *jablko* – яблоко – *jabuka*. Na rekonštrukcii predpokladaných praslovanských foriem a interpretácii ich ďalšieho vývinu sa ako spoluautor významne podieľal aj profesor J. Siatkowski, žiaľ, vydania tohto diela sa už nedožil (práce na príprave uvedeného zväzku sa v súvislosti s vojnovým konfliktom na časti východoslovanského jazykového areálu spomalili a do jeho ukončenia nadobudli povahu individuálnych bilaterálnych konzultácií). Zásluhou J. Siatkowského však o minulej podobe jazykového vývinu svedčí imaginárna stopa, dokazujúca rozličnú rodovú príslušnosť substantíva *jablъ/jablka/jablko* (ESSJ, 1974–) v nárečových areáloch slovanských jazykov (Siatkowski, 2002). S ohľadom

dom na rozsiahle územie a rozličné vývinové tendencie si interpretácia tohto javu vyžaduje samostatný pohľad na severnú a južnú oblasť slovanského areálu. Severná oblasť sa vyznačuje protichodnými vývinovými tendenciami; jedna vývinová línia tejto oblasti sa navonok javí ako kontinuálny vývin genitívu plurálu, integrujúci západoslovanský a východoslovanský areál pôvodnou nulovou gramatickou koncovkou. Ďalšia vývinová línia tejto oblasti sa však vyznačuje divergentnou tendenciou – prevzatím uniformne transparentnej koncovky *-ov* pôvodných praslovanských **u*-kmeňov aj napriek tomu, že sa substantívum na tomto území vníma ako neutrum (obr. 1. Zobrazením celého výskumného areálu na jednom obrázku by sa opisované detaily mohli stať nečitateľné, preto sa v našom príspevku pokúsime rozdeliť základnú mapu na čiastkové obrázky).

Obr. 1. Tvary genitívu plurálu **/ab-lъ-kъ*, **/ab-lъ-ka*, **/ab-lъ-ko* v severnej časti zobrazovaného slovanského jazykového areálu. Gramatické tvary v legende na obrázkoch uvádzame podľa zásad morfonologických rekonštrukcii projektu *Slovanský jazykový atlas* v predpokladanej praslovanskej podobe.

Druhým problémom je vývin genitívu plurálu slova **//ab-lъ-kъ*, **//ab-lъ-ka*, **//ab-lъ-ko* v južnoslovanskom areáli. Tvary s koncovkou *-i* v areáli s výskytom casus generalis (bulharské a macedónske nárečia) svedčia o príslušnosti substantíva k triede feminín s výnimkou juhozápadnej časti macedónskych nárečí, kde je toto substantívum stredného rodu. O tejto jeho povahe nemôže vypovedať tvar genitívu plurálu, pretože pri feminínach aj neutrách ide o rovnakú koncovku. Vyčerpávajúci pohľad na podstatu javu umožní až konfrontácia viacerých javov v navonok homogénnom areáli, v našom prípade porovnanie genitívu plurálu s nominatívom singuláru (OLA-4). Takýto pohľad na viaceré prvky paradigmy eliminuje možnosť integrovať morfológické javy väčšieho územia na základe formálnych kritérií a potvrdzuje potrebu komplexnej hĺbkovej analýzy východiskových podôb a súčasných tvarov ako výsledkov rozličných vývinových tendencií. Územie srbských, chorvátskych a bosniackych nárečí integruje homogénna oblasť, v ktorej je tvar **//ab-lъ-kъ* súčasťou paradigmy feminín (Brozović & Ivić, 1988). Kategóriou rodu sa územie slovinských nárečí rozdeľuje na viacero oblastí; vyskytujú sa v nich všetky tri rodové formy: maskulínium jablk / feminínium jablka / neutrum jablko (OLA-4). Plošné zobrazenie morfológických javov v syntetickom flektívnom type jazyka, ktorý sa vyznačuje vysokým stupňom tvarovej homonymie, nemusí vždy dávať spoľahlivý obraz areálovej distribúcie jednotlivých foriem. Každý zo spracúvaných morfológických javov len potvrdzuje, že kartografický obraz výskytu prvkov nemôže byť cieľom dialektologickej práce, ale prostriedkom vysvetľovania zistených javov. Dôkazom sú predchádzajúce komentáre, nevyhnutné na vysvetlenie homonymných podôb genitívu plurálu neutier **//ab-lъ-ko* aj feminín **//ab-lъ-ka*:

Obr. 2. Tvary genitívu plurálu **//ab-lъ-kъ*, **//ab-lъ-ka*, **//ab-lъ-ko* v južnej časti zobrazovaného slovanského jazykového areálu.

Krátka interpretácia jednotlivých gramatických foriem genitívu plurálu substantíva *//ab-lъ-kъ, *//ab-lъ-ka, *//ab-lъ-ko je imaginárnou ale veľmi výraznou stopou J. Siatkowského, dokazujúcou rozličnú rodovú príslušnosť sledovaného javu v nárečových areáloch slovanských jazykov ako výsledok ich prirodzeného fungovania a vývinu.

Slovo fragment v názve nášho príspevku je drobným, ale presvedčivým dôkazom spoľahlivej metodológie, ktorú v celom svojom diele uplatnil profesor J. Siatkowski. Naše riadky dokazujú jeho potrebu uplatniť pri interpretácii súčasných podôb slovanských jazykov metódu, ktorá vysvetľuje, k akým zmenám došlo po stáročia ich prirodzeného konšitutívneho vývinu a aké tendencie v ňom prevládali v porovnaní s pôvodným – predpokladaným praslovanským východiskom. Dielo významného vedca profesora Janusza Siatkowského sa navonok môže javiť ako uzavreté. V skutočnosti je však svojím obsahom inšpiratívne do takej veľkej miery, že dlhé roky bude podnecovať do ďalších výskumov a interpretácií doteraz neodhalených fenoménov dialektológie a slovanskej porovnávacej jazykovedy.

Literatura

- ESSJ – *Этимологический словарь славянских языков* (Трубачев, 1974–).
- OLA-4 – *Общеславянский лингвистический атлас. Вып. 4: Сельское хозяйство* (Ferenčíková et al., 2012).
- OLA-8 – *Общеславянский лингвистический атлас. Выпуск 8: Профессии и общественная жизнь* (Basara et al., 2003).
- OLA-9 – *Общеславянский лингвистический атлас. Вып. 9: Человек* (Siatkowski, & Waniakowa, 2009.)
- Voprosnik OLA – *Вопросник Общеславянского лингвистического атласа* (Аванесов et al., 1965).
- Basara, J., Siatkowski, J., & Basara, A. (Eds.). (2003). *Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Вып. 8: Профессии и общественная жизнь* [OLA-8]. Warszawa.
- Brozović, D., & Ivić P. (1988). *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski/hrvatski ili srpski*. Zagreb.
- Ferenčíková, A. et al. (Ed.). (2012). *Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная, Вып. 4: Сельское хозяйство* [OLA-4]. Bratislava.
- Polkinghorn, J. (1991). *Reason and Reality. The Relationship Between Science and Theology*. London.
- Siatkowski, J. (2002). Co ma wspólne łapka z jabłkiem? (z prac nad Atlasem ogólnosłowiańskim). In S. Gala, (Ed.). *Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki. Księga jubileuszowa, dedykowana Profesorowi Karolowi Dejnie* (ss. 479–482). Łódź.

- Siatkowski, J. (2004). *Studia nad wpływami obcymi w Ogólnosłowiańskim atlasie językowym*. Warszawa.
- Siatkowski, J. (2005). *Słowiańskie nazwy wykonawców zawodów w historii i dialektach*. Warszawa.
- Siatkowski, J. (2012). *Słowiańskie nazwy części ciała w historii i dialektach*. Warszawa.
- Siatkowski, J. (2015). *Studia nad słowiańsko-niemieckimi kontaktami językowymi*. Warszawa.
- Siatkowski, J., & Waniakowa, J. (Eds.). (2009). *Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Вып. 9: Человек [OLA–9]*. Warszawa.
- Аванесов, Р.И. et al. (1965). *Вопросник Общеславянского лингвистического атласа [Voprosnik OLA]*. Москва.
- Трубачев, О.Н. (Ed.). (1974–). *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд (Вып. 1–)*. Москва.

References

- Avanesov, R.I. et al. (1965). *Voprosnik Obshcheslavyanskogo lingvisticheskogo atlasa [Voprosnik OLA]*. Moskva.
- Basara, J., Siatkowski, J., & Basara, A. (Eds.). (2003). *Obshcheslavyanskiy lingvisticheskiy atlas. Seriya leksiko-slovoobrazovatel'naya. Vol. 8: Profesii i obshchestvennaya zhizn' [OLA–8]*. Warszawa.
- Brozović, D., & Ivić P. (1988). *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski/hrvatski ili srpski*. Zagreb.
- Ferenčíková, A. et al. (Eds.). (2012). *Obshcheslavyanskiy lingvisticheskiy atlas. Seriya leksiko-slovoobrazovatel'naya. Vol. 4: Sel'skoye khozyaystvo [OLA–4]*. Bratislava.
- Polkinghorn, J. (1991). *Reason and Reality. The Relationship Between Science and Theology*. London.
- Siatkowski, J. (2002). Co ma wspólnego łapka z jabłkiem? (z prac nad Atlasem ogólnosłowiańskim). In S. Gala (Ed.). *Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki. Księga jubileuszowa, dedykowana Profesorowi Karolowi Dejniewicz* (pp. 479–482). Łódź.
- Siatkowski, J. (2004). *Studia nad wpływami obcymi w Ogólnosłowiańskim atlasie językowym*. Warszawa.
- Siatkowski, J. (2005). *Słowiańskie nazwy wykonawców zawodów w historii i dialektach*. Warszawa.
- Siatkowski, J. (2012). *Słowiańskie nazwy części ciała w historii i dialektach*. Warszawa.
- Siatkowski, J. (2015). *Studia nad słowiańsko-niemieckimi kontaktami językowymi*. Warszawa.
- Siatkowski, J., & Waniakowa, J. (Eds.). (2009). *Obshcheslavyanskiy lingvisticheskiy atlas. Seriya leksiko-slovoobrazovatel'naya. Vol. 9: Chelovek [OLA–9]*. Kraków.
- Trubachev, O.N. (Ed.). (1974–). *Etimologicheskii slovar' slavyanskikh yazykov. Praslavyanskiy leksicheskiy fond (Vols. 1–)*. Moskva.

Summary

Fragment from a monumental work

The author of the article on the example of the genitive plural (in genitivo plurali) of the word *jablko* – *яблоко* – *jabuka* (Apple) recalls the participation of Professor J. Siatkowski in the project Slavic Linguistic Atlas and its contribution with the Slovak commission to the interpretation of a noun declension of all Slavic languages (the territory between the Adriatic Sea and the Ural mountain range is delimited by the international Slavistic project Slavic Linguistic Atlas; the database of which is formed by answers to 3,400 questions within 853 localities of the overall Slavic territory).

Keywords: Slavic Linguistic Atlas, Areas of Slavic dialects, noun, genus grammaticale.